

EXINOKOKKOZ VA UNING PROFILAKTIKASI

Rasulov Sh.M., Toshpo‘latov A.Y.

Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali Mikrobiologiya, jamoat salomatligi, gigiyena va menejment kafedrası

Exinokokkoz - zoonoz parazitlar kasallik bo‘lib, *Echinococcus granulosus* va *Echinococcus multilocularis* tasmaimon gijjalari tomonidan yuzaga keladi. Kasallik jarayonida inson organizmida parazitlar tomonidan gidatik kistalar hosil qilinadi, bu esa asosan jigar, o‘pka va kamdan-kam hollarda boshqa organlarga ta’sir qiladi. Exinokokkozning yuqori darajada tarqalishi epidemiologik nazorat mexanizmlarining yetarlicha samarali emasligi bilan bog‘liq bo‘lib, bu ayniqsa qishloq hududlari va chorvachilik bilan shug‘ullanadigan joylarda kuzatiladi.

O‘zbekistonning janubiy hududlaridan biri bo‘lgan Surxondaryo viloyati, chorvachilikning rivojlanganligi, iqlim sharoitlari va sanitariya-gigiyena qoidalariga to‘liq rioya qilinmasligi sababli exinokokkoz tarqalishining potentsial o‘choqlaridan biri hisoblanadi. Bolalar orasida kasallikning keng tarqalishi, tashxis qo‘yishning kechikishi va samarali profilaktika choralari yetishmovchiligi mazkur tadqiqotning dolzarbligini oshiradi.

Dunyo miqyosida exinokokkoz Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan o‘ta xavfli parazitlar kasalliklar qatoriga kiritilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, har yili dunyo bo‘ylab bir necha million kishi exinokokkoz bilan kasallanish xavfiga duch keladi, ayniqsa, veterinariya va sanitariya nazorati zaif bo‘lgan hududlarda. Budke et al. (2017) tadqiqotiga ko‘ra, exinokokkoz dunyo bo‘ylab har yili 1 milliard dollarga yaqin iqtisodiy zarar yetkazadi.

Exinokokkozning etiologik omillari va patogenezini: Exinokokkozning etiologik omili *Echinococcus* jinsiga mansub tasmaimon gijjalardir. Ushbu parazitning hayot sikli ikki mezbanni o‘z ichiga oladi:

- Asosiy xo‘jayinlar – yovvoyi yoki uy itlari bo‘lib, ularning ichaklarida parazit jinsiy yetuk shaklga yetadi va tuxumlar ajratadi.
- Oraliq xo‘jayinlar – qo‘ylar, sigirlar, tuyalar va odamlar bo‘lib, ular tuxum bilan kontaminatsiyalangan oziq-ovqat yoki suv orqali infeksiyalanadi.

Kasallikning patogenezini murakkab bo‘lib, tuxumlarning oraliq xo‘jayin organizmida larva shaklga o‘tishi natijasida gidatik kistalar hosil bo‘ladi. Kistaning o‘sishi turli organlarga mexanik bosim o‘tkazishi, allergik va yallig‘lanish reaksiyalariga sabab bo‘lishi mumkin.

Exinokokkozning global epidemiologiyasi: So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, exinokokkoz dunyoning barcha mintaqalarida uchraydi, lekin eng yuqori

kasallanish ko‘rsatkichlari Markaziy Osiyo, Janubiy Amerika, Afrika va Yaqin Sharqda qayd etilgan. Craig et al. (2019) va Torgerson (2020) tadqiqotlariga ko‘ra, exinokokkoz o‘lim darajasi yuqori bo‘lgan parazitlar kasalliklardan biri bo‘lib, ayrim hollarda operativ aralashuv talab qiladi.

Dunyo miqyosida eng yuqori kasallanish darajasi kuzatilgan davlatlar:

- Xitoy – yiliga 50 000 dan ortiq yangi holatlar qayd etiladi.
- Markaziy Osiyo davlatlari (Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, O‘zbekiston) – aholining 5-7% i parazitning yashirin tashuvchisi bo‘lishi mumkin.
- Janubiy Amerika (Argentina, Peru, Chili) – veterinariya nazorati yetarli emasligi sababli yuqori tarqalish.

Surxondaryo viloyatida exinokokkozning yuqori tarqalishi gigiyena va veterinariya nazoratining sustligi, itlarning ko‘p bo‘lishi va chorvachilikning keng rivojlanganligi bilan bog‘liq.

Kasallikning klinik va psixosomatik ta‘hiri: Exinokokkoz bilan kasallangan bemorlar nafaqat jismoniy noqulayliklarni boshdan kechiradi, balki kasallik uzoq muddatli bo‘lgani uchun ruhiy bosim va depressiyaga ham sabab bo‘lishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, og‘ir hollarda gidatik kistalar yurak va miya kabi hayotiy muhim organlarni shikastlab, o‘limga olib kelishi mumkin.

Exinokokkozning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlar: Exinokokkoz faqatgina sog‘liq uchun xavf tug‘dirmay, balki iqtisodiy jihatdan zararga sabab bo‘ladi. JSST (2019) ma‘lumotlariga ko‘ra, exinokokkoz bilan kasallangan bemorlar har yili ish qobiliyatining 30-40% ini yo‘qotadi, bu esa mamlakatlar iqtisodiyotiga jiddiy zarar yetkazadi.

Xalqaro strategiyalar

- Islandiya va Yangi Zelandiya – exinokokkozning butunlay yo‘q qilingan davlatlari.
- Xitoy va Janubiy Amerika davlatlari – doimiy profilaktik tadbirlar va monitoring dasturlari orqali kasallanish darajasi sezilarli darajada kamaygan.
- O‘zbekiston va Markaziy Osiyo – barqaror epidemiologik monitoring va veterinariya choralarini kuchaytirish zarur.

Xulosa: Exinokokkoz jahon sog‘liqni saqlash tizimi oldida jiddiy epidemiologik muammo bo‘lib qolmoqda. Mutaxassislar fikriga ko‘ra, bu kasallik global miqyosda hali ham nazorat ostiga olinmagan va jiddiy xavf tug‘diradi. Profilaktika chora-tadbirlari yetarlicha kuchaytirilmasa, exinokokkoz insoniyat uchun davomiy xavf tug‘dirishda davom etadi. Surxondaryo viloyatida kasallanish

ko‘rsatkichlarini kamaytirish uchun xalqaro tajribalardan foydalangan holda profilaktik chora-tadbirlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

